ASPECTE FONETICE DIALECTALE ÎN TRADUCERILE MUNTENEȘTI LAICE DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA (I)

DE

EUGENIA DIMA

Pe la începutul secolului al XVIII-lea s-a ivit necesitatea traducerii sistematice a cărților bisericești de slujbă. Această acțiune, inițiată de mitropolitul Teodosie Veștemeanu și sprijinită în bună parte de episcopii Mitrofan al Buzăului și Antim Ivireanul de la Rîmnic, a fost continuată de episcopii rîmniceni Damaschin, Chesarie și Filaret. Rolul preponderent în tipărirea cărților românești îi revine tipografiei de la Rîmnic. Aceasta „se înfățișează ca un centru ce a lucrat cu precădere în secolul XVIII cu o mare forță de iradiere și cu o putere de atracție exercitată asupra tuturor celor trei țări românești"[1]. Scrise de munteni, cărțile traduse și difuzate în toate provinciile aveau un aspect muntenesc, iar tipografiile de la Blaj și Iași, care le-au retipărit după 1750, au respectat, de obicei, originalul.

Studierea traducerilor muntenești laice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, deci în plină epocă de tranziție de la vechea limbă literară la limba modernă, ne-a oferit un material lingvistic deosebit de interesant, atît prin pătrunderea masivă a elementelor neologice, cît și prin absorbirea elementelor populare. În traducerile laice, tot mai numeroase, ca urmare a influenței limbii vorbite asupra limbii literare, se produce o desprindere treptată de tiparele cărților religioase și o micșorare a diferențelor dintre limba de cultură și cea populară.

Această situație este reflectată în traducerile pe care le-am parcurs, în număr de 23, totalizînd aproximativ 6 000 de pagini în manuscris și 300 de pagini text tipărit, din perioada cuprinsă între anii 1749—1820[2].

---

[1] Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII*, București, 1968, p. 123.

[2] Am avut în vedere și traducerea din Fontenelle (abreviată FC), făcută de Răducanu Grecianu pe la 1820, deoarece am considerat că acesta aparține secolului al XVIII-lea, în care traducătorul s-a format din punct de vedere cultural și lingvistic, el fiind născut în anul 1786. Date biografice despre Răducanu Grecianu oferă George D. Florescu, *Din vechiul București. Biserici, curți boierești și hanuri după două planuri inedite de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea*, București, 1935, p. 131. La sfîrșitul acestui articol prezentăm, în ordine alfabetică, lista textelor analizate și siglele pe care le vom utiliza pe parcursul lucrării.

BDD-A24110 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:05 UTC)

Studiile filologice întreprinse pînă acum ne-au condus la o delimitare precisă a textelor traduse de munteni, localizarea fiindu-ne înlesnită de faptul că cei mai mulți traducători sînt mari boieri aparținînd unor familii vechi din Țara Românească : Matei Fărcășanu, Costandin Cocorăscu, Ienăchiță și Alecu Văcărescu, Ioan Cantacuzino, Iordache Slătineanu, Răducanu Grecianu. Ni se pare important de relevat faptul că un mare număr de pagini reprezintă autografe ale traducătorilor mai sus amintiți, ceea ce constituie o garanție în privința autenticității lingvistice, știindu-se că în cazul unei copii se poate schimba limba originalului, introducîndu-se particularități proprii limbii copistului, care poate aparține unei alte arii dialectale. Realizată la un mare interval de timp față de original, copia se poate depărta de trăsăturile lingvistice caracteristice momentului în care acesta a fost scris[3]. În acest sens, precizăm că unele copii manuscrise studiate de noi aparțin unor copiști cunoscuți a căror origine muntenească este neîndoielnică (Rafail de la Hurez, Ioan Bărbătescu, Ioniță Șoimescu), iar distanța în timp dintre efectuarea traducerii și copiere este relativ mică. În afara acestora, rămîn puține lucrări cărora nu li se cunoaște încă numele traducătorului sau al copistului, dar care, datorită unui mare număr de trăsături lingvistice specifice, pot fi localizate cu certitudine în sudul țării. Din considerente metodologice, am limitat cercetarea traducerilor la Țara Românească, deși împărțirea politico-administrativă nu coincide cu limitele principalelor unități dialectale.

Rezultatele studiilor filologice care au determinat includerea traducerilor menționate în obiectivul cercetării noastre au fost confirmate de numărul mare de trăsături dialectale specifice graiului muntenesc. Dintre acestea menționăm : apariția diftongilor *-îi-*, *-ei-*, *ăi-*, *oi-*, *ai-*, prin anticiparea elementului palatal *i*, în *oichi*, *păreiche*, *roichie*, *străichini*, *ureichie*, *veiche* etc., trecerea diftongului *oa* la *e* în *picere*, proteza lui *h* în *halai*, *harc*, *horopsit*, *hrăpi*, afereza lui *h* în *ambarile*, *să otărască*, *aide*, *aideț*, *uete* ; *după* „de pe"; identitatea formelor verbale de indicativ prezent pers. a III-a sg. și pl. ; lexeme ca *cimitir*, *ginere* „mire", *noroi*, *nădușeală*, *porumbel*, *varză*, *zăpadă* etc.

Față de numărul relativ redus al regionalismelor din cărțile religioase, traducătorii laici, vorbitori ai graiurilor, utilizează într-un număr mult mai mare fapte de limbă specifice ariilor lingvistice cărora le aparțin.

În afara elementelor dialectale amintite, există, în traducerile cercetate, numeroase alte trăsături care pot fi apreciate drept caracteristice mai ales subdialectului muntenesc din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, unele reprezentînd inovații în vechea limbă literară.

Deoarece în numeroase lucrări de istorie a limbii române literare se întîlnesc aprecieri contradictorii în legătură cu distribuția unor fonetisme, ne propunem să discutăm unele fenomene fonetice în lumina datelor oferite de materialul pe care l-am studiat. Pentru a aprecia cît mai corect originea și cronologia unui fonetism pătruns în limba literară, credem că trebuie pornit, în primul rînd, de la studierea istoriei limbii române, de la cercetarea evoluției graiurilor dacoromâne. G. Ivănescu, în *Istoria limbii române*, analizează despărțirea limbii române în dialecte și deplasările de populație care au dus la transplantarea unor fenomene specifice noilor veniți în ariile unor dia-

[3] Vezi Ion Gheție, Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 51—57.

BDD-A24110 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:05 UTC)

lecte mai vechi. Fenomenul, numit de autor „amestecul dialectelor", reprezintă efectul lingvistic al acestor deplasări de populație românească, începute de prin secolul al XIV-lea, și care s-au continuat în Moldova și Țara Românească pînă aproape de zilele noastre[4]. De aici rezultă relativa unitate dialectală a limbii române, reflectată și în limba literară.

De aceste fapte de natură istorică, precum și de analiza configurației dialectale a limbii într-o anumită epocă trebuie să se țină seama în studiul particularităților lingvistice ale limbii literare ca și în localizarea unor texte vechi. De asemenea, rămîne importantă și raportarea la stadiul actual al evoluției unor fonetisme[5].

În lucrarea noastră vom avea în vedere atît transformările apărute ca urmare a acțiunii unor legi fonetice într-o arie mai largă, cît și schimbările mai slab conturate, petrecute în anumite cuvinte. Precizăm însă că nu am luat în considerare faptele fonetice cu un număr redus de ocurențe, ci le-am selectat numai pe acelea care apar la mai mulți traducători, considerați de noi că aparțin aceleiași variante regionale, în cazul de față graiului muntenesc.

1. Transformarea diftongilor *eá, iá* în poziție *e, i* în (*i*) *é*

Fenomenul a fost formulat de către Alexandru Philippide astfel: „*á* accentuat, precedat în aceeaș silabă de *e, i*, sunet muiat și urmat în aceeași silabă ori în silaba imediat următoare de *e, i*, sunet muiat, se preface în *é*"[6].

Transformarea s-a produs, probabil, înainte de întemeierea Principatelor în graiurile moldovenesc și muntenesc (*piatre>pietre, leage>lege*)[7].

Această realizare fonetică s-a transmis prin analogie și în forme gramaticale, astfel încît participii ca *tăiați, tăiate* au devenit *tăieți, tăiete*, iar imperfectele indicativului *ședeai, ședeați* au fost înlocuite de *ședei, ședeți*. „Moldovenii au extins vocalismul formelor în care schimbarea fonetică s-a realizat. La munteni s-a generalizat vocalismul formelor în care schimbarea n-a avut loc. Astfel, ei au înlocuit formele de imperfect indicativ *ședei, ședeți* cu *ședeai, ședeați*, create după *ședeam, ședea* și formele de participiu *tăieți, tăiete* cu *tăiați, tăiate*, create după *tăiat, tăiată*"[8]. Tratamentul diftongilor *iá, eá* este considerat drept una din trăsăturile care diferențiază astăzi graiurile nordice de cele sudice[9].

Prezentăm repartiția dialectală a diftongului *iá* așa cum reiese din hărțile publicate în ALR SN VII, care cuprind forme verbale. Pe harta *1880* intitulată „tăiem, tăiați", verbul de pers. a II-a sg. își păstrează diftongul în graiurile sudice, cu excepția punctelor *705* (Piua Petrei-Fetești) și *728* (Gura Sărății-Buzău), unde s-a notat forma *tăieți*. Pe harta *2 085* „apropiați-vă" diftongul *iá* apare nemodificat în sudul țării. În același atlas, în hărțile *2 000* „am tăiat", *2 132* „apropiat", *2133* „speriat" se constată că *iá*, care nu este urmat de *e i*, rămîne neschimbat în subdialectul muntenesc.

---

[4] G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 463, 541—547.

[5] Vezi Ion Gheție, *Localizarea textelor vechi românești după criterii lingvistice*, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 393, 404.

[6] Alexandru Philippide, *Originea românilor*, II, Iași, 1928, p. 18.

[7] Pentru discuții în legătură cu această problemă, vezi G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, în BIFR, XI—XII, 1944—1945, p. 216—236.

[8] G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 469—470.

[9] Vezi Gr. Scorpan, *Graiul moldovenesc. Tendințe fonetice. Expresivitate*, în BIFR, XI—XII, 1944—1945, p. 424—471.

BDD-A24110 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:05 UTC)

Studiind prezența în limba literară a fenomenului trecerii lui *ią*, la *ię*, Ion Gheție, în volumul *Baza dialectală a românei literare*, p. 120, 121, îl consemnează numai în texte din Moldova, nordul Transilvaniei și în Maramureș. Cînd întîlnește fonetismul *apropiete* la Dinicu Golescu, același autor îl atribuie corectorilor sau copiștilor, considerînd că forma respectivă nu figura în manuscrisul original al scriitorului[10].

În textele parcurse de noi am înregistrat însă numeroase forme verbale în care *ią* în poziție *e*, *i* devine *ię*. Le enumerăm în ordine cronologică : R: *încuieți* 230^{v}, 373^{r}, *întemeiete* 184^{r}, *junghieți* 193^{v}, *tăiete* 254^{r}; D IV: *dăspuiete* 83^{v}, *dăspuieți* 64^{v}, 161^{v}, 229^{r}, 247^{v}, *întemeiete* 58^{v}, *lunguiete* 67^{v}, *tăiete* 85^{r}, *tăieți* 48^{r}; Hb : *încuiete* 55^{v}, *mă apropiei* 55^{v}, *mă speriei* 59^{v}; I: *încondiete* 133^{r}, *mînieț* 141^{r}; VI_1: *întemeiese* 44^{v}, *tăieți* 29^{v}; CNP: *împrăștiete* 14^{v}, *tăieseră* 55^{r}, *tăiete* 68^{r}; SM: *să apropieseră* 8, *apropieți-vă* 70 ; MS: *știei* 34^{v}.

Nu am întîlnit cazuri de extindere a analogiei la forme gramaticale care nu îndeplinesc condiția inițială a evoluției fonetice: P: *spăriat* 269^{v}, *tăiat* 181^{r}, 208^{v}, 247^{v}; T: *s-au speriat* 92^{v}, *tînguia* 10^{r}; IS: *întemeiat* 45^{r}; R : *junghiat* 73^{r}; VH_1: *tăiară* 29^{v}; D IV: *dăspuiat* 215^{v}, *lunguiat* 176^{r}, *tăiat* 178^{v}; E : *apropiat* 149^{r}; LP: *muiat* 6a^{r}; C: *încondeiată* 14; CNP: *mîngîiat* 12^{r}; MC: *încuiată* 81^{v}; FC: *mîngîiată* 53^{v}.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea am consemnat, în afară de forma *apropiete* de la Dinicu Golescu, semnalată și de Ion Gheție[11], alte exemple de modificare a diftongului *ią* în poziție *e*, *i* la Iancu Văcărescu[12]: *se despuiese* 270, *încovoiete* 272, *nentemeiete* 303, *vă mînieț* 231, *tăieți-mi* 527.

În textele dialectale din Muntenia și Oltenia publicate recent[13], fenomenul trecerii lui *ią* la *ię* este înregistrat în cîteva puncte. În TD. *Munt*[14]: *tăiete—687* Cotmeana, Argeș, I, 155; *716* Fîntînele, Prahova, II, 321; *747* Gura-Sărății, Merei, Buzău, II, 762; *778* Plopii Slăvitești, Teleorman, I, 390; *tăieți-748* Săgeata, Buzău, II, 783; *tăiesem*—712 Bătrîni, Starchiojd, Prahova, II, 264; *tăiei—690* Ceaușești, Oarja, Argeș, I, 177; *dăspuieți—703* Dițești, Filipeștii- de -Pădure, Prahova, II, 144 ; *speriete—672* Mlăceni, Perișani, Vîlcea, I, 19; *știei—779* Salcia, Teleorman, I, 398, și în TD. *Olt.* [15]: *muiete—971* Sărbătoarea, Craiova, 315 ; *răzmuieti—935* Dobrița, Gorj, 138 ; *tăiete—921* Vladimiru, Gilort, 83 ; *tăieț—987* Castranova, Caracal, 383.

---

[10] Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 447.

[11] *Ibidem*, p. 439.

[12] Iancu Văcărescu, *Opere*, București, 1985. Din textele muntenești ale secolului al XVIII-lea, pe care le-am cercetat, am prezentat numai exemplele în care diftongul *ię* și *é* sînt redați grafic prin ije (sau i), iest (= ie) și est (= e). Slovele chirilice ia și iati au fost interpretate *ia* sau *ea* ; deoarece am avut în vedere oscilațiile din epocă ale fonetismului în discuție, nu am riscat o altă interpretare grafică, deși, pornind de la faptul că în această perioadă slovele respective redau de multe ori pe *é*, *ię*, este posibil ca, și în acest caz, grafemele ѣ și А să reprezinte, măcar uneori, pe *e* sau *ie*.

[13] În Editura Academiei au apărut volumele: *Texte dialectale Oltenia*, București, 1967 (în continuare, TD. *Olt.*) și *Texte dialectale. Muntenia*, I, București, 1973, și II, București, 1975 (în continuare, TD. *Munt.* I, II), din Arhiva fonogramică a limbii române.

[14] Pentru TD *Munt.* vom utiliza următorul sistem de citare : cifra (subliniată) care indică numărul punctului anchetat și localitatea anchetată, numele comunei (dacă e cazul), județul, numărul volumului (notat cu cifre romane), pagina volumului.

[15] Pentru TD. *Olt.* vom utiliza următorul sistem de citare : cifra (subliniată) care indică numărul punctului anchetat și localitatea anchetată, raionul (după organizarea administrativă din anul 1967), pagina volumului.

BDD-A24110 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:05 UTC)

Forma (*le*) *ieu* notată în TD. *Olt* în punctul *927* Prundeni, Drăgășani, 109 este rezultatul analogiei.

Și pentru reducerea diftongului *ęá* la *é* există, în traduceri, formele: E: *împărăcheți* 230^{v}; CNP: *împerecheți* 115^{v}; MS: *îl cerei* 52^{v}, *zicei* 34^{v}; ca urmare a extinderii analogiei și la alte forme gramaticale care nu mai îndeplinesc condiția producerii modificării fonetice, consemnăm: R: *grăbié* 241^{v}, *iubié* 120^{r}, *să lenevié* 147^{r}, *să mulțumié* 76^{v}, *numié* 59^{r}, *păgubié* 84^{r}, *priimié* 31^{v}, *privié* 355^{r}, *să prăznuié*, 73^{r}: MS: *puté-vei* 53^{v}. Paralel cu aceste fonetisme am notat și forme care nu prezintă reducerea diftongului *ęa* ca urmare a analogiei. T: *înmulțea* 125^{r}; R: *aducea* 78^{r}, *să dea* 116^{r}, *făcea* 149^{v}, 285^{v}, *hrănea* 99^{v}, *plătea* 147^{r}, *putea* 194^{r}, 373^{r}, *socotea* 228^{r}, *vedea* 159^{r}, 362^{r}, *venea* 53^{v}; Ha: *curgea* 6^{r}, *vedea* 191^{r}; D IV: *beau* 102^{v}; E: *gîndeam* 123^{v}; CNP: *mulțumea* 171^{r}, *ținea* 157^{r}; SM: *beau* 49; MS: *beau* 38^{r}; MC: *să supunea* 59^{r}; FC: *putea* 22^{r}.

Pornind de la situația actuală atestată de hărțile lingvistice, unde se consemnează păstrarea diftongului *ęá* în Muntenia, Dobrogea, sudul Transilvaniei și al Moldovei, precum și în cea mai mare parte a Olteniei, Ion Gheție consideră că, pentru atestările din secolul al XVI-lea, „grafiile muntenești care par a reda în scris fenomenul sînt, foarte probabil, de cele mai multe ori, fără valoare fonetică“[16]. Întîlnind și în documente muntenești din secolul al XVII-lea mai multe exemple, Ion Gheție, își exprimă din nou neîncrederea privind existența reală a fonetismului, deși, în cele din urmă, se arată mai concesiv: „Trebuie totuși să observăm că exemplele cu *e* se grupează, cele mai multe, în Oltenia, încît pare posibil ca în această regiune, care cunoaște astăzi în partea sa nord-vestică pe *-é*, fenomenul trecerii lui *-eá* la *-é* să fi fost odinioară mai răspîndit decît în zilele noastre“[17].

Prezența fonetismului în discuție și la traducătorii noștri, care în mod cert nu erau cu toții olteni, ne determină să considerăm reală răspîndirea sa într-o arie mai largă în graiurile sudice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ținînd cont și de deplasările de populație care au avut loc în epoca feudală.

Această supoziție este susținută și de existența fonetismului în graiurile muntenești de astăzi. Astfel, în TD. *Munt.* se găsesc: *culegei, dedei, punei, scotei, țăcănei—714* Chiojdeanca, Prahova, II, 284 și *făcei, zicei*, II, 286; *fierbei, pulei, trăgei—712* Bătrîni, Starchiojd, Prahova, II, 263; *trăgei—750* Bălteni, C.A. Rosetti, Buzău, II, 819; *cîrpiei, punei—690* Ceaușești, Oarja, Argeș, I, 176; *culegei, priviei, venei* I, 177; *plătei773* Titulești, N. Titulescu, Olt, I, 331, iar în TD. *Olt.* consemnăm extinderea formelor analogice: *să băté—939* Turcinești, Gorj, 157, *că-l împărțé* 155, *nu putém* 157; *nu puté—953* Cerneți, Turnu-Severin, 227.

Cele mai multe din fonetismele întîlnite de noi în textele studiate privesc transformarea diftongilor *ęá, įá* la *é* și *ié* dacă sînt urmați de *e, i*, consonantă muiată sau consonantă palatală, în timp ce numărul formelor analogice care să prezinte modificarea diftongilor acolo unde aceasta nu trebuia să se producă este redus. Forme ca *tăiete, tăieți* din traducerile muntenești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se explică prin acțiunea fenomenului fonetic prezentat mai sus. Ele reprezintă deci o continuare a

[16] Ion Gheție, *Baza dialectală*, p. 119.
[17] *Ibidem*, p. 120.

BDD-A24110 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:05 UTC)

unui fonetism mai vechi existent și în graiurile muntenești, conservat în sud pînă astăzi, în arii restrînse. Formele analogice, mai rare, sînt inovații care în Muntenia nu s-au extins ca în graiurile moldovenești. Tot inovații, specifice însă graiurilor sudice, ar putea fi considerate formele în care întîlnim diftongul *ía* nealterat. Gr. Scorpan apreciază că, în Muntenia, „*á* în formele de conjugare, în condiția de a se schimba în *é*, opune rezistență acestei transformări, așa încît avem forme ca *tăiáte, tăiáți*"[18].

În traducerile parcurse am notat și forme verbale în care întîlnim diftongii *ía, éa* în poziție *e, i* neschimbați: P: *întemeiate* 297^{v}; T: *să mîniați* 72^{r}; IS: *tăiați* 47^{v}; Ha: *despuiați* 130^{v}; CNP: *înjunghiați* 68^{r}, *însoțiații* 114^{v}; MS: *tăgăduiai* 43^{v}; FC: *întemeiate* 66^{v} și IS: *treceai* 45^{v}; VO: *aveai* 65, *făceai făceați* 74, *iubeai, iubeați* 76, *simțeai* 77[19]; E: *ardeai, vedeai* 59^{r}; CNP: *vedeai* 42^{r}, *voiai* 6^{r}; FC: *aveai* 46^{r}, *vreai* 44^{r}, 46^{r}.

Exemplele prezentate de noi privind tratamentul diftongilor *ía, éa* atestă, în limba literară din Muntenia, din cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o fază de tranziție, formele care prezintă reducerea diftongilor coexistînd cu forme în care aceștia se păstrează. Pentru aprecierea corectă a perioadei cînd s-au generalizat în sud formele cu *ía, éa* este necesară parcurgerea sistematică, eșalonată pe epoci, a textelor selectate printr-o documentare filologică riguroasă. Acest lucru rămîne, în continuare, un deziderat.

2. Tratamentul dur al dentalelor *d, t*

Velarizarea vocalelor palatale ca urmare a durificării dentalei *d*, mai ales în prepozițiile *de, din* și în cuvinte derivate cu prefixul *des-* (*dez-*), a fost considerată de către cercetătorii vechii limbi literare ca un fenomen frecvent în textele aparținînd graiurilor sudice; formele care prezintă velarizarea alternează cu cele ale căror vocale rămîn neschimbate.

În secolul al XVIII-lea se observă o diferențiere între textele laice și cele bisericești (mai conservatoare în menținerea tradiției lingvistice în limba literară), în care nu se produce velarizarea. În traducerile laice muntenești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, aflate sub influența limbii vorbite, am notat un număr important de situații care prezintă tratamentul dur al dentalei *d*. Se poate remarca faptul că în același text se întîlnesc forme cu vocalele palatale nevelarizate alături de forme care prezintă velarizarea într-un raport de variație liberă. Astăzi durificarea dentalei *d* este considerată, la nivelul graiurilor, specifică mai ales Munteniei.

Tratamentul dentalei surde *t* pare a fi diferit de cel al sonorei *d*, velarizarea lui *e* și *i* ca urmare a durificării lui *t* fiind considerată un fonetism care nu este propriu subdialectului muntenesc. Ion Gheție și Al. Mareș întîlnesc fenomenul în două documente din Țara Românească din secolul al XVI-lea și, pornind de la atestarea rostirii dure a lui *t* pe hărțile lingvistice din zilele noastre, consideră că el trebuie pus pe seama scribilor și că „avea curs, judecînd după una din atestări, în jumătatea vestică a Țării Românești, poate în Oltenia, deci în apropierea Banatului și a Hunedoarei, unde durificarea lui *t* are astăzi cea mai mare extindere" [20]. Ion Gheție consemnează fonetismul,

[18] Gr. Scorpan, *op. cit.*, p. 434.

[19] Probabil că formele care prezintă diftongii *ía, éa* vor fi avut o circulație destul de mare, de vreme ce Ienăchiță Văcărescu le recomandă în gramatica sa.

[20] Ion Gheție, Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne*, p. 146.

BDD-A24110 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:05 UTC)

pentru subdialectul muntenesc, în trei lucrări din secolul al XVII-lea : *Floarea darurilor*, carte populară copiată de Ion Românul din Sînpetru—Hunedoara în anul 1620 : *aștaptă*, *cinstască*[21] (citată după N. Cartojan, *„Fiore di virtù" în literatura românească*, București, 1928), *Lexiconul slavo-român* al lui Mardarie Cozianul, din anul 1649 : *blăstăm*[22] și *Biblia* de la 1688[23] : *blăstămul*, *blestămă*[24]. Pentru secolul al XVIII-lea, Ion Gheție nu semnalează nici un caz de durificare a lui *t* în Muntenia, în materialul cercetat de domnia sa. În traducerile analizate de noi am întîlnit pe *t* dur în două situații : a) în grupul consonantic *st* (*șt*) : T : *ostănele* 28^{v}, *ostănelii* 9^{r}, *ostăni* 72^{r}, *ostănim* 66^{v} ; E : *istăciune* 29^{r}, 73^{v}, 134^{v}, *ostănindu-să* 36^{v} ; CNP : *peștără* 9^{v}, 10^{r}, 87^{v}, 113^{r} ; SM : *tinerești-o să trăiesc* 93, *olăstămățe* 86 ; SF : *ostăneală* 104 ; b) *t* dur în afara grupului consonantic *st*: P: *[greșăli] spurcată* 182^{r} ; I: *detără* 136^{v}, *să-m ticnească* 143^{v} [25]; E : *vităjie* 82^{r}; CNP : *întîndea* 120^{r}, *tămînd* 83^{v}, *tînări* (s.m. pl.) 32^{r}; forma *tă* a pronumelui personal *te* la C 18, 43, CNP 46^{r} 101^{v}, 126^{v}, *t-au ajutorat* 84^{r}. La aceste exemple adăugăm și formele : *sălbătăcie* P 277^{r}, *sălbătăcia* T 10^{r}, *sălbătăciune* R 9^{v}, *sălbatăci* (s. m. pl.) CNP 92^{r}, *sălbătăcit* SM 58, *sălbătăcește* MS 36^{v} care ar putea fi însă considerate și ca rezultat al unei asimilări vocalice.

Pentru începutul secolului al XIX-lea, Ion Gheție consemnează rostirea dură a lui *t* în *nestîns* la B.P. Mumuleanu[26], la care noi adăugăm și forma *ohtăz* întîlnită în versurile lui Iancu Văcărescu[27].

Raportînd acest fonetism la situația actuală de pe hărțile lingvistice, constatăm următoarele: în ALR SN III, h *813* „peșteră", într-un singur punct, *172* (Făgăraș), s-a notat forma *pieștără* cu pluralul *pieștări* ; în ALR II/I, h 96 „obosesc", în toate punctele aparținînd graiului muntenesc în care se răspunde „ostenesc" apare *t* moale, cu excepția punctului *836* (Peștișani — Gorj), unde s-a notat răspunsul *ostanit* ; pe harta *142* „femeie stearpă" din același volum, este înregistrat răspunsul *starpă* tot în punctul *836*, dar și în *848* (Strehaia). Velarizarea lui *e* precedat de *t* dur este prezentă, așadar, pe hărțile lingvistice, pentru subdialectul muntenesc, în părțile de nord-vest și vest ale Olteniei ; răspîndirea acestui fonetism este ilustrată mai concludent în planșa *31* „sticlă" din NALR OLT. II, p. 261 sau pe harta *379* „amestec" a aceluiași atlas. Pe hărțile *1905*, *1 906*, *1 908*, *1 966*, *2 001*, *2 074* din

[21] Ion Gheție, *Baza dialectală*, p. 281.

[22] *Ibidem*, p. 281.

[23] *Ibidem*, p. 336. Două din cele trei texte citate de Ion Gheție nu ni se par concludente din punctul de vedere al apartenenței lor la graiul muntenesc, deoarece copistul *Florii darurilor* ar putea fi un vorbitor al graiurilor nordice, iar *Biblia* de la 1688 este, după cum se știe, o operă de colaborare a cărturarilor din mai multe provincii.

[24] Ion Gheție, în *Baza dialectală*, p. 133, notă, apreciază că „în *blăstăm*, *blăstăma*, cel de al doilea *ă* ar putea fi explicat, eventual, și printr-o asimilare vocalică : *ă—e* > *ă—ă*". Putem semnala însă și forma *blestămînd*, care nu se poate explica decît prin durificarea dentalei *t*, în ms. *332* de la B.A.R., unde se află o poezie *[Într-un copaci zarifior]* inclusă între versurile lui Ienăchiță Văcărescu (vezi Poeții Văcărești, *Opere*, București, 1982, p. 323) și pe care i-am atribuit-o lui Alecu Văcărescu (vezi Eugenia Dima, *Alecu Văcărescu, traducător al Erotocritului*, în LR, XXXIII, 1984, nr. 6, p. 501).

[25] Remarcăm aici o transformare fonetică des întîlnită în Muntenia : spiranta *h* este înlocuită prin *c*.

[26] Ion Gheție, *Baza dialectală*, p. 444.

[27] Iancu Văcărescu, *Opere*, București, 1985, p. 246.

BDD-A24110 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:05 UTC)

ALR SN VII, unde sînt cartografiate forme verbale care includ pronumele personal *te*, peste tot în graiurile sudice *e* rămîne neschimbat.

Din volumele de texte dialectale din Muntenia și Oltenia am reținut mai multe forme care reflectă tratamentul dur al dentalei *t*. În TD. *Munt.*: *nu dătăsă* — *782* Dracea, Crîngu, Teleorman, I, 430; *îi dătîră* — *763* Pădureți, Lunca Corbului, Argeș, I, 239; *fetîle* — *743* Valea Muscelului, Pătîrlagele, Buzău, II, 724; *fetîli* — *702* Mănești, Prahova, II, 132, 720 Gradiștea, Boldești — Gradiștea, Prahova, II, 367; *prostîi* (pl.) — *778* Plopii — Slăvitești Teleorman, I, 393; în TD. *Olt.*: *mîstacîn* — *940* Izverna, Turnu-Severin, 167.

DLR înregistrează, s.v. *mesteacăn*, varianta *mastacăn*, pentru care trimite la ALR II/I, MN 150, 3934/836 (Peștișani — Gorj, Oltenia).

Pornind de la materialul oferit de traducerile cercetate de noi, din care am extras exemplele de durificare a lui *t*, considerăm că, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în graiurile muntenești fonetismul avea o circulație mai mare, repartiția sa dialectală fiind în parte diferită de cea de azi. O influență a limbii literare din alte provincii este puțin probabilă datorită faptului că, așa cum am arătat mai sus, limba literară veche se afla în secolul al XVIII-lea sub influența tipăriturilor religioase din Țara Românească. Ținînd cont de frecventele deplasări de populație transilvăneană în Oltenia și Muntenia, în epoca feudală, se poate admite că, în acest caz, avem a face cu un fonetism din alte arii dialectale, răspîndit în graiurile muntenești, care a pătruns și în limba literară din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

SIGLE

A = ms. *1 316* de la B.A.R., Manuil Glyzonios, [*Manual de aritmetică practică*], traducere din greceşte făcută în Muntenia la 1793[28];

AAT = ms. miscel. *1 081* de la B.A.R. [*Aritmetică, algebră, trigonometrie*], tradus din neogreacă sau latină de arhimandritul Grigore Rîmniceanu la 1801; manuscris autograf[29];

C = Ioan Cantacuzino, *Poezii noo*, tipărite la Dubăsări sau Movilău, [1792—1796][30];

CC = ms. *6 002* de la B.A.R., Alexander Pope, *Cercare asupra omului*, traducere din limba franceză făcută de Ioan Cantacuzino la 1807; manuscris autograf[31];

CNP = ms. *1 550* de la B.A.R., Florian, *Numa Pompilius*, roman tradus din limba franceză de Ioan Cantacuzino la 1796; manuscris autograf;

D III = ms. *1-40* de la Biblioteca Patriarhiei Române, București[32], J. Delaporte, *A toată lumea călătorie*, vol. III, traducere din limba rusă făcută în 1785;

D IV = ms. *3 771* de la B.A.R., J. Delaporte, *A toată lumea călătorie*, vol. IV, traducere din limba rusă făcută în 1788;

E = ms. miscel. *1 319* de la B.A.R., *Erotocrit* (f. 27—249[v]), carte populară tradusă de Alecu Văcărescu pe la 1787, copiată de un anonim muntean la 1789[33];

---

[28] Pentru localizare și datare, vezi N.A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 94—96.

[29] Vezi N.A. Ursu, *op. cit.*, p. 96—97.

[30] Pentru stabilirea paternității, localizare și datare, vezi Gheorghe Ivănescu, *Un poet român necunoscut din a doua jumătate a secolului XVIII*, în „Iașul literar", V, 1953, nr. 3—4; G. Ivănescu și N.A. Ursu, *Un scriitor muntean de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea: Ion Cantacuzino*, în SCȘt. (Iași), t. X, 1959, fasc. 1—2.

[31] Vezi *Istoria literaturii române*, II, București, 1968, p. 180—183; capitolul despre Ioan Cantacuzino a fost redactat de N.A. Ursu.

[32] Fost ms. *123* la D. Fecioru, *Catalogul manuscriselor din Biblioteca Patriarhiei Române*, în „Studii teologice", XVI, 1964, nr. 1—2, p. 133—134.

[33] Pentru atribuirea traducerii lui Alecu Văcărescu, vezi Eugenia Dima, *Alecu Văcărescu, traducător*, p. 492—502.

BDD-A24110 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:05 UTC)

FC = ms. *1 383* de la B.A.R., Fontenelle, *Cuvîntări pentru mulțimea lumilor*, traducere făcută pe la 1820 de Răducanu Grecianu ;
Ha = ms. *2 587* de la B.A.R., *Aravicon mitologhicon*, carte populară tradusă din greceşte în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea[34] ;
Hb = ms. miscel. *1 362* de la B.A.R., *Halema* (f. 2—78[v]), carte populară tradusă probabil din limba turcă în Țara Românească ; copie din 1786—1787 ;
I = ms. miscel. *1 817* de la B.A.R., *Imberie și Margarona* (f. 132—144[v]), carte populară ; traducere din greceşte copiată de logofătul muntean Ioan Șoimescu la 1789 ;
IS = ms. miscel. *4 468* de la B.A.R., *Istoria lui Iordache Slavrache* (f. 43—48[v]), tradusă din greceşte de Hagi Stahie din Vîlcea în anul 1767, copiată de logofătul Grigorie de la mănăstirea Aninoasa[35] ;
LP = *Oarecare secreturi ale lucrării pămîntului*, traducere tipărită în 1794, [Rîmnic] ;
MC = ms. *3 454* de la B.A.R., Metastasio, *Caton* (f. 59—86[v]), traducere din greceşte de Iordache Slătineanu făcută pe la 1800 ; manuscris autograf[36] ;
MS = ms. *3 454* de la B.A.R., Metastasio, *Siroiu* (f. 31—58), traducere din greceşte de Iordache Slătineanu făcută pe la 1800 ; manuscris autograf ;
MT = ms. *3 454* de la B.A.R., Metastasio, *Milostivirea lui Tit* (f. 1—30), traducere din greceşte de Iordache Slătineanu făcută pe la 1800 ; manuscris autograf ;
P = ms. miscel. *2 353* de la B.A.R., Antonios Catiforos, *Viața marelui Petru* (f. 134—304), tradusă din greceşte de Matei Fărcășanu la 1749 şi copiată de Rafail monahul de la Hurez, la 1755 ;
R = ms. *5 846* de la B.A.R., Ch. Rollin, *Istoria veche*, traducere din greceşte de Costandin Cocorăscu, făcută între anii 1767—1768 ; manuscris autograf ;
SF = Florian, *Sofronim. Greaca noao*, în vol. Metastasio, *Ahile în Sciro*, Sibiu 1797, traducere din greceşte făcută de Iordache Slătineanu.
SM = Metastasio, *Ahile în Sciro*, Sibiu, 1797, traducere din greceşte făcută de Iordache Slătineanu.
T = ms. miscel. *2 183* de la B.A.R., *Istoria Troadei* (f. 1—127[v]), carte populară tradusă din greceşte, copiată de Ioan Bărbătescu la 1766 ;
VH_1 = *Hatișeriful Sultanului Hamid*, tipărit la Bucureşti în 1774, tradus din turceşte de Ienăchiță Văcărescu ;
VH_2 = *Hatișeriful Sultanului Selim*, tipărit la Bucureşti în 1791, tradus din turceşte de Ienăchiță Văcărescu ;
$VI_{1,2}$ = ms. *2 905*, ms. *2 906* de la B.A.R., Ienăchiță Văcărescu, *Istorie a preaputernicilor împărați otomani*, 1788—1794 ; copie ;
VO = Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor şi orînduielelor gramaticii rumânești*, Rîmnic, 1787.

QUELQUES ASPECTS PHONÉTIQUES RÉGIONAUX DANS LES TRADUCTIONS LAÏQUES FAITES EN VALACHIE DANS LA DEUXIÈME MOITIÉ DU XVIIIe SIÈCLE (I)

RÉSUMÉ

L'auteur analyse la situation de certains phonétismes régionaux qu'on constate dans la langue littéraire de la Valachie, en partant du materiel extrait d'un grand nombre de textes représentant des traductions laïques (des manuscrits) de la deuxième moitié du XVIIIe siècle.

[34] Considerăm că ms. *2 587* de la B.A.R. nu a fost tradus de Rafail, la 1783, cum se apreciază în genere. Într-un articol viitor ne vom ocupa de primele traduceri în românește din *Halima* şi vom expune pe larg opinia noastră în legătură cu versiunea aflată în ms. *2 587*.

[35] Vezi *Cronici şi povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*, ediție şi introducere de Dan Simonescu, Bucureşti, 1967, p. 92—93.

[36] Pentru stabilirea paternității, vezi Eugenia Dima, *Traduceri necunoscute ale lui Iordache Slătineanu din teatrul lui Metastasio*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", tom. XXVIII, 1981—1982. A. Lingvistică, p. 121—127.

BDD-A24110 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:05 UTC)

L'auteur présente de nombreux exemples qui illustrent le phonétisme *iá* > *ié*, dans la position *e*, *i* (p. ex. *tăiete*), dans la langue littéraire de la période étudiée, parallelement avec des exemples où le diftongue *iá* reste inaltéré. Quant à la réduction du diftongue *eá* à *é* à l'imparfait indicatif, l'auteur consigne la présence de ce phonétisme dans des traductions tant dans des formes comme *zicei, cerei*, que dans des formes analogues *făcé, vedé*. La conclusion est que dans la langue littéraire de la Valachie coexistaient des formes qui représentaient le phonétisme plus ancien, avec les diftongues *iá, eá* modifiés, à côté des formes où ces diftongues restaient inaltérés.

Quant à la vélarisation de la voyelle *e*, conséquence de la durcissement du *t*, l'auteur prouve que ce phonétisme avait une existence réelle dans la langue littéraire de la Valachie de la seconde moitié du XVIIIe siècle.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor,
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

BDD-A24110 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:05 UTC)